

"Scrivi sempel, capeivel e pli cuort"

Autor(en): **Cathomas, Benard**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **65 (1980)**

Heft 14

PDF erstellt am: **06.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881820>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

«Scrivi sempel, capeivel e pli cuort»

da Bernard Cathomas

«Per mei persunalmein ein tuttas contribuziuns e temas memia liungs, per part screts ualti grev e lungurus. Ils tetels principals empermettan sin l'emprema eglia da fetg bia, denton cu ins entscheiva a leger, ston ins biaras gadas beinspert capitular. Jeu crei ch'il sempel pievel hagi breigia cun enqual da quellas contribuziuns. Perquei scrivi sempel, capeivel e pli cuort.» (Ord la brev d'in lectur dils «accents», publicada en «accents» nr. 14, BZ. 14-2-1980)

«Quei po esser bien, mo bia memia ellas neblas. Tgi legia da quei? Tgi sa pegliar amauns enzatgei cun quei?»

«Vus stueis dar fiug tut auter, sche Vus leis haver effect e resun.»

* * *

Quel che scriva e discuora mintgaton aviartamein cun ses lecturs potenzials, savess da raschun aunc aschuntar autras remarclas semegliontas. Ei para veramein dad esser aschia ch'ils pli biars dils lecturs avisai capeschien buca (ni creigien da buca capir!) in text empau pli pretensius. Daco? E tgei savess ins far per contonscher migliur? Ei fuss bein falliu da dramatisar la situaziun e da far sco sche quei fenomen fuss puspei in tipic mussament per las schampras enconuschientschas ch'ils Romontschs han da lur lungatg mumma. Aschi sempla ei la sligiazion buca. Cons Svizzers tudestgs legian nuot auter ch'il «Blick» e las pli actualas novitads dil sport, contas femnas sfeglian silpli la «Freizeit-Revue» ni la «Neue Post», cons affons miran mo televisiun e comics? Gest en quels dus mieds s'entaupen sigl'entir mund ils analfabets da tuttas sorts, numnadamein quels che *san (aunc) buca leger e quels che san buca leger pli*. Ils sociologs discuoran en quei connex d'in niev analfabetissem da vasta dimensiun. Pli e pli biars carstgauns, che han empriu da scriver e leger durant ils onns da scola, «emblidan» pli u meins quellas «tecnicas dalla civilisaziun», audan e vesan quei ch'els drovan dil radio, dalla televisiun ed els stadions e telefoneschan (enstagl da scriver) sch'els han da dir enzatgei ad enzatgi che stat lunsch naven. Cons carstgauns dil mund civilisau capeschian buca las pli semplas instrucziuns per metter en funcziun ils apparats perfecziunai che quella civilisaziun porscha, aschia ch'ils producents e fabricants ein sfurzai da «translatar» quellas instrucziuns en maletgs capeivels era als analfabets

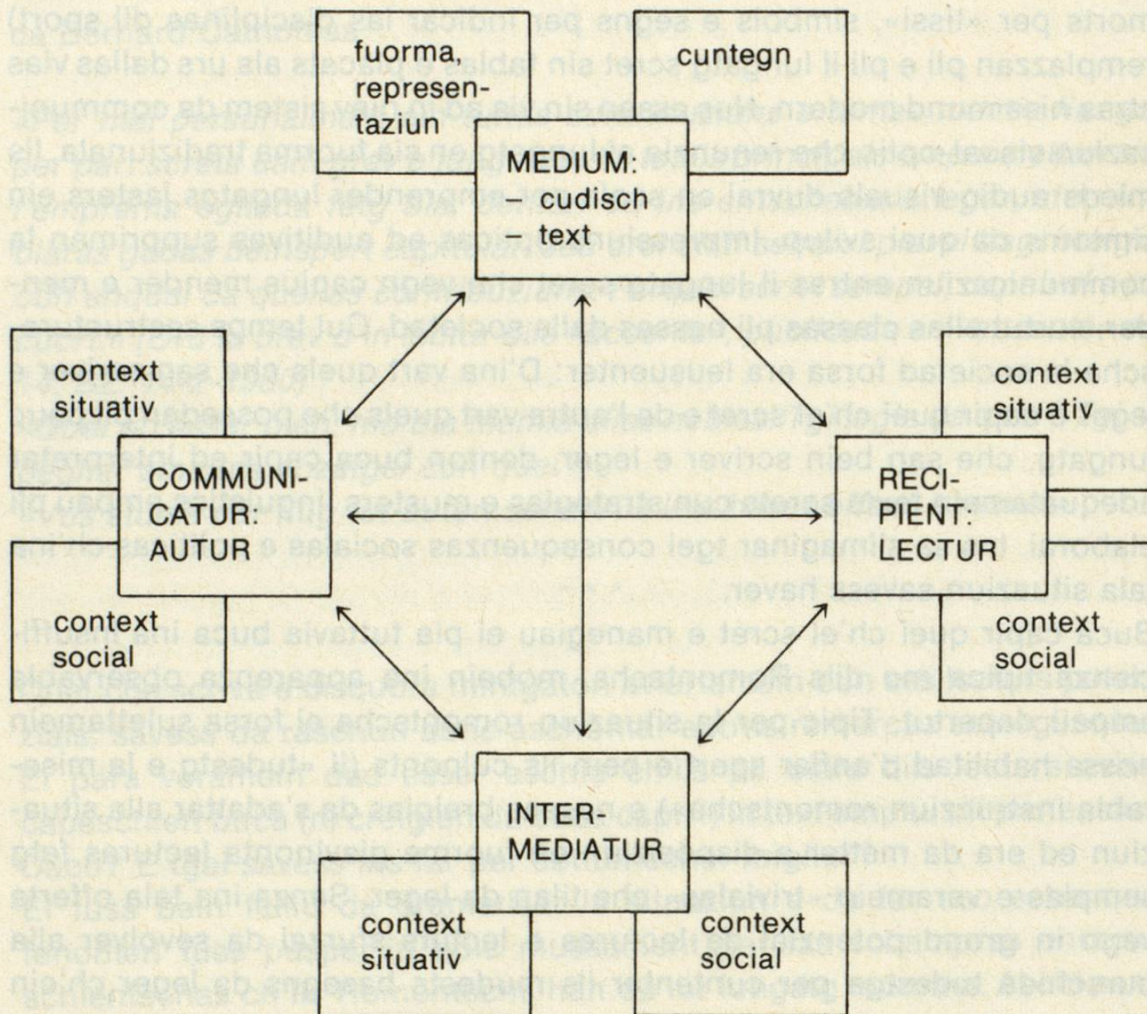
moderns. Entiras serias da pictograms (= simbols grafics stilisai che dattan ina clara informaziun senza duvrar la scartira, p. ex. la cavazza da morts per «tissi», simbols e segns per indicar las disciplinas dil sport) remplazzan pli e pli il lungatg scret sin tablas e placats als urs dallas vias atras nies mund modern. Nus essan sin via ad in niev sistem da communicaziun visual-optic che renunzia al lungatg en sia fuorma tradiziunala. Ils mieds audio-visuals duvrai en scola per emprender lungatgs jasters ein simtoms da quei svilup. Impressiuns opticas ed auditivas suppriman la communicaziun entras il lungatg scret che vegn capius mender e mender, surtut ellas classas pli bassas dalla societad. Cul temps sestructure-scha la societad forsa era leusuenter: D'ina vart quels che san scriver e leger e capir quei ch'ei scret e da l'otra vart quels che possedan pli pauc lungatg, che san bein scriver e leger, denton buca capir ed interpretar adequatamein texts screts cun strategias e musters linguistics empau pli elaborai. Ins sa s'imaginar tgei consequenzas socialas e politicas ch'ina tala situaziun savess haver.

Buca capir quei ch'ei scret e manegiau ei pia tuttavia buca ina insufficienza tipica mo dils Romontschs, mobein ina apparenza observabla empau dapertut. Tipic per la situaziun romontscha ei forsa sulettamein nossa habilitad d'anflar spert e bein ils culpents (il «tudestg e la miserabla instrucziun romontscha») e nossas breigias da s'adattar alla situaziun ed era da metter a disposiziun en fuorma giavinonta lecturas fetg semplas e veramein «trivialas» che tilan da leger. Senza ina tala offerta vegn in grond potenzial da lecturas e lecturs sfurzai da seolver alla purschida tudestga per cuntentar ils mudests basegns da leger ch'ei aunc avon maun.

* * *

La renfatscha «Quei ei talantialas e teorias che negin capescha» ei relativa. Quei ch'ei per in lectur ina talantiala sa esser per in auter ina lectura interessanta e captivonta, quei ch'ei lungurus per Giacun sa esser diverteivel per Gion. Quel che giudicescha e classescha las activitads, producziuns e preferenza dils auters, quel dat el medem mument era in pareri da sesez, e quei en in senn pli vast, numnadamein sur da siu gust, sia scolaziun, sias enconuschientschas da lungatg e sur da ses interess. Il sequent model vul – simplificond e schematisond – sclarir e scarplir empau las relaziuns complexas el process da communicaziun entras lectura e visualisar las interdependenzas denter ils divers facturs da quei process comunicativ.

Model da communicaziun

tenor M. Sahr: Lesewirkungen aus kommunikationstheoretischer Sicht. In: Schaller (Ed.): Umstrittene Jugendliteratur. Bad Heilbrunn 1976. S. 169.

Context situativ: Cumpeglia facturs sco: liug da dimora, atmosfera culturala, tenutas politicas, cerchel d'amits e d'enconuschents

Context social: Scolaziun, professiun, posiziun ella societad, grondezia dalla habitaziun habitada, temps liber

Tenor quei model ei pia da distinguer: Tgi (= AUTUR) di cun tgei agid(s) (= INTERMEDIATUR) en tgei moda e tgei (= MEDIUM) a tgi (= LECTUR)? Tut quels aspects/facturs ein da tener en mira, sch'ins vul giudicar endretg remarclas sco quella citada el tetel.

Igl autor ni communicatur

Tgi ein quels che scrivan romontsch? En tgei context social e situativ vivan els e tgei effects ha quei context sin lur scriver? – Ils pli biars auturs da texts romontschs ein per regla pli scolai ch'ils biars da lur lecturs (quei ch'ei da principi da beneventar ed ei era il cass tier auturs da lungatg tudestg), mo els ein il pli savens buca scolai sistematicamein el mistregn schurnalistic. Ei dat strusch ni in summa buca schurnalists romontschs da professiun. Quels che scrivan ein dasperas ed ella clamada principala il bia scolasts, ni politichers, e lur scriver tradescha per regla claramein lur clamada principala e lur posiziun ella societad. Els appartegnan cun bein paucas excepziuns al stan academic ni miez-academic ed ein il bia representants ni exponents dalla cultura e lingua romontscha. Els vivan en contexts situativs nua ch'il lungatg scret, era il romontsch, ei impurtonts. L'atmosfera culturala e la schientscha romontscha en lur ambient ein da raschun savens ualti differentas dallas relaziuns el mintgadi dils biars lecturs. Quellas differenzas ella «veta romontscha» dad autor e lectur creeschon disturbis e mettan barrieras ella communicaziun vicendeivla. E sche la distanza denter quel che scriva e quels che duessen leger survarga ina certa mesira vegn la communicaziun interrutta. Ella situaziun romontscha han ins mintgatun il sentiment ch'autur e lectur sedistanzieschien adina pli fetg in da l'auter. Fertun ch'ils auturs sesprovan cun in cert success da far diever da plaids e strategias da lungatg empau pli differenziadas (pareglia p. ex. artechels el Calender romontsch, els «accents» ni egl Ischi semestril) piarda la massa dils lecturs apparentamein pli e pli cumpetenza linguistica e pia la habilitad da leger e capir texts romontschs in tec pli elaborai en fuorma e cuntegn. Tgi ein quels lecturs?

Il recipient ni lectur

Ei dat buca il lectur tipic. Mintga lectur appartegn a contexts socials e situativs specifics, e quels contexts decidan, tgei e con e cu e pertgei in lectur legia. Viu da quei anò, sedistingua il total da lecturs romontschs buca dil total da lecturs d'auters lungatgs. Dapertut dat ei lecturs cun fetg differentas habilitads da leger e capir texts: naven da quels che legian fetg savens e gaudan era texts differenziai d'aunt nivo tochen tier quels che legian ton sco mai e han gia difficultads cun ils pli sempels texts sur da temas ils pli banals. Motivaziun ed interess, scolaziun generala,

intelligenza, concentraziun, peda da leger e las enconuschientschas linguisticas ein enzacons dils facturs impurtonts che determineschan las modas da leger e gruppeschan ils lecturs en diversas categorias. Surtut igl interess per ina damonda ni caussa che pertucca il lectur directamein ni che munta ina certa sensaziun sa mobilisar habilitads da capir nunsmi-nadas, ferton che la munconza da vér interess caschuna passivadad e letargia strusch superablas.

Co quels facturs s'effectueschan sin las modas da leger da gliued da differenta clamada muossa la sequenta tabella:

In cudisch legian savens

– purs	15%
– luvrers	32%
– independents	48%
– emploiai	60%
– funcziunaris	69%

ord: Der Spiegel 7/1975, pag. 105.

«Pli baul vegnev'ei aunc legiu dapli! Tut ils Tschespets, Ischis e Glogns e Piogns etc. vegnevan legi stediamein.» Quella pretensiun po constar e vala franc buca mo per midadas succedidas en tiara romontscha. Il temps liber ei oz bein pli liungs, mo las pusseivladads da passentar quei temps ein era nunparegliablamein autras che tschels onns. La beinstonza gene-rala lubescha als biars d'eleger ord ina vasta purschida da pusseivladads. Sper il sport che stunclenta, las ustrias ed ils dancings che carmalan e las uniuns fetg activas che engaschan vegn il singul era a casia occupaus cun la purschida emperneivla da radio e televisiun. Co il carstgaun modern vegn intragliauter a frida cun la purschida varionta muossa la statistica suandonta:

Occupaziun dil temps liber dils carschi (duront ina jamna)

	oct. 1967	oct. 1973
mirar televisiun	9 uras 38 min.	12 uras 22 min.
tedlar radio	5 uras 16 min.	7 uras 38 min.
leger gasettas	3 uras 43 min.	3 uras 59 min.
illustradas, revistas, periodicas	2 uras 17 min.	2 uras 23 min.
leger cudischs per divertiment	2 uras 7min.	1 ura 56 min.
leger cudischs per sescolar vinavon	1 ura 5 min.	1 ura 8 min.
tedlar plattas, musica	50 min.	1 ura 35 min.
Temps impundiu en ina jamna	24 uras 56 min.	30 uras 59 min.

ord: G. Schmidchen, Börsenblatt des deutschen Buchhandels 39/1974, pag. 710

Era sche quellas cefras, eruidas scientificamein, ein buca pli diltut actualas e fan forsa ina pareta empau casuala ed arbitraria, muossan ellas tuttina tendenzas dètg interessantas. Mo denter 1967 e 1973 ei il temps impundius alla televisiun s'augmentaus considerablamein ferton ch'il temps dedicaus alla lectura d'in cudisch per divertiment ei sereducius. Adina dapli temps vegn era impundius per tedlar musica. La concorrenza per la lectura ei ferma ed ils trends en disfavur dil leger sco occupaziun dil temps liber.

Quellas enconuschentschas valan per il lectur en general. Il lectur romontsch en special ei denton aunc en ina situaziun pli delicata. Siu temps a disposiziun per leger sto teoreticamein aunc vegnir repartius sin dus (lungatgs). Ella pratica ei quei quen denton fallius. Cunquei ch'ei dat buca ina gasetta quotidiana romontscha, neginas illustradas romontschas, paucs cudischs da divertiment (quella munconza da litteratura triviala attractiva ei da grond donn per il moviment romontsch!) e strusch cudischs romontschs dil fatg per sescolar vinavon, eis ei da supponer ch'il tudestg occupeschi la pli gronda part dil temps insumma avon maun per leger. Tonpli sch'ins tegn quen dalla purschida tudestga bia pli attractiva. Ed il lectur romontsch cun sias scarsas enconuschentschas dil lungatg primar, che vegn entras quels fatgs vinavon alla cuorta, quei lectur stat lu capeivlamein sco il mèl surcargau e resignescha, sch'in artechel ei empau pli liungs e pretensius. Tuttina astgan ins buca sutschazegiar la bunaveglia da leger franc dada, surtut tier la generaziun pli

veglia che ei aunc vegnida socialisada pli intensivamein en romontsch che la giuventetgna. – Gest la remarca: «Jeu capeschel nuota propi tgei che quels manegian» lai sminar l'emprova e buna intenziun da leger, e gest la purschida surveseivla da texts romontschs e la situaziun dil lectur ella minoritad linguistica sa insinuar e motivar beinenqualin da tuttina empruar da decifrar tgei «problems ellas neblas quels tractan en quels «accents» e tgei che vegn scret en quei Ischi semestril che vegn purtaus da casa en. Las publicaziuns romontschas screttas «dils nos» el dialect da mintga val e publicadas en organs da tradiziun e reputaziun stattan al lectur romontsch franc pli maneivel ch'artechels equivalents en tudestg da scartira al lectur tudestg svizzer. Cheu schai la schanza dalla minoritad che ha la pusseivladad d'integrar ed activar pli biars, perquei ch'ella sedrezza bunamein persunalmein a mintgin e dat aschia al singul il sentiment ch'era el seigi impurtonts per segirar la gruppa. Oz che la gruppa ei denton muort la massiva influenza jastra e la surlischada dalla indentitad e schientscha romontscha buca pli aschi integra sco mo aunc avon 15-20 onns ei era la vigur digl appel al singul forsa meins efficacia e la promptadad da leger texts pretensius reducida. Ultra da quei ei la distanza denter lectur ed autur carschida, essend il lectur oz meins attaschaus a ses menaders spirtals che dil temps dil rassemblement romontsch cu la gronda part dils auturs viveva aunc – sco plevons e scolasts – ensemen cul pievel ella regiun. Oz perencunter lavuran e vivan ils pli biars da quels che scrivan texts pli pretensius (e buca mo occasiunals) cun excepziun da Toni Halter e paucs auters (pareglia las davosas numeras dil Calender Romontsch e digl Ischi semestril) ordeifer la Surselva ed els vegnan magari aunc stigmatisai negativamein da quels che han il plaid grond ella regiun. Tgei consequenzas quella pratica ha e sin donn e cuost da tgi ella vegn vivida san ins oz mo sminar.

Il medium: Il text

La fuorma

Scriver ch'il lectur capescha ei surtut era ina damonda dalla fuorma dil lungatg che vegn duvraus. En text levamein capeivels survarga la lunghezza media dallas construcziuns per regla buca il diember da 20 plaid. Denton dependa ei da tgei plaid. Gest en romontsch s'accumuleschan ils plaid nunusitai e novs spert sch'in autur tracta damondas in tec pli specialas era gia ord la domena dil mintgadi. Ed il lungatg romontsch

scret ha – damai ch'ils biars lecturs legian mo pauc e plaidan mo igl agen dialect – savens in téf artificial e para construius. Il romontsch dil pievel vegn buca screts. Denter igl idiom (= dialect) scret ed il lungatg tschintschau dils biars dat ei ualti grondas differenzas. Quellas ein il resultat dil svilup sociocultural che ha – sco gia skizzau sura – slargau il foss denter quels che scrivan (ed enconuschan andantamein il romontsch uffical modern) e quels che havessen da leger e piardan pli e pli sostanza da lungatg. Ei manca numnadamein buca mo ils plaids, era la construcziun romontscha caschuna difficultads, surtut sch'ella sedistingua tipicamein dils musters tudestgs savens pli currents al lectur romontsch che las fuormas sintacticas digl agen «lungatg-mumma». En quei connex eis ei da sedumandar, schebein las stentas per mantener in «bien e genuin lungatg romontsch» han buca magari era in effect negativ, damai che gest quei lungatg genuin engrondescha aunc la distanza denter autur e lectur. Alla liunga fan ins alla causa romontscha plitost in schliet survetsch, sch'ins taxescha il svilup organic ch'il lungatg fa en contact cul tudestg sco «bastardisaziun dil romontsch» e refutescha categoricamein interferenzas neu dil tudestg. Giachen Caspar Muoth ha scret avon 90 onns in lungatg pils Romontsch da lu. Quels che scrivan oz han da tener quen dallas midadas ch'il romontsch ha fatg dapi lu. Sbittar fuormas verbalas fetg popularas sco «metter giu», «baghegiar si», «curdar si», «mirar suenter» e. a. (mira GR 1-2-1980) e pretender enstagl da quellas ils bials verbs romontschs less dir sconuscher il «svilup» effectiv dil lungatg el context contemporan e pretender in svilup artificial ch'ei silpli ina biala illusiun, el mender cass denton mo ina farsa che disfa alla liunga la comunicaziun denter quels che promovon e scrivan il lungatg e quels che vivan cul lungatg ella truscha da mintgadi. Aschia senutreschan stgisas e pregiudezis gia avon che s'avischinar a texts pli pretensius. «Ah, jeu gnanc entscheivel a leger; quei capeschel jeu tuttina buc».

Il s cuntegn

La construcziun «Sunter ils onns da scola tier il nunemblideivel magister R. V. che era malgrad sia severadad stimaus, gie carezaus da ses discipels, ha il diligent giuven contonschiu el pli cuort temps da scola e studi in ault post ella industria privata, tut grazia a sia qualitads exprimidas e siu engaschi endinau e prudent en tut sias activitads» ei liunga e sintacticamein complexa, mo malgrad quei bein pli capeivla che la proxima construcziun da gnanc 20 plaids: «Sper la creaziun da premis-

sas adattadas san era midadas structuralas, motivadas pedagogicamein, gidar a promover ina scolaziun humana.» Franc ein era ils plaids da quella construcziun grevs, mo la difficultad principala seresulta dil *cun-tegn*. Cun tals cuntegns ein biars lecturs buca disai. Duront ils onns da scolaziun ein ils biars buca vegni confruntai cun semeglients temas, silmeins franc buca en romontsch. Gest pervia da quellas premissas disfavoreivlas han publicaziuns sco igl Ischi semestril funcziun e valeta centrala per la tgira da lungatg e cultura, pertgei mo la purschida dalla pressa regiunala ni sa ni vul «luvrar si» cun ina certa cuntinuitad cuntegns pli specifics per cuntentar ils basegns da lecturs empau pli elevai. Mo cun «da quei che tut capescha» e tut legia san ins mantener e promover ina cultura schi pauc sco mo cun texts elaborai en fuorma e cuntegn. Ei drova omisdus: spisas levas per mintgadi e mintgaton per dar funs ina tratga che dat da mustigiar e drova siu temps per vegnir tuchegiada. Il pensum da purtar quella vivonda ei buca levs e daventa adina pli grevs, pertgei el temps dalla prescha e dalla cumadeivladad spirtala dalla massa – d'ina massa pupernada cun divertiments ed inundada cun informaziuns attractivadas e purtadas cun tut la raffinesa dils mieds dalla massa – vegn ei pli e pli difficil da contonscher il lectur en in mument da silenzi e peda cun las informaziun meins sensaziunalas, denton era impurtontas per sia existenza e per il svilup dalla societad. Gest en ina societad homogena e tradiziunalmein serrada e conservativa sco la sursilvana s'imponan difficultads tut specialas, cu ei va per intermediar novas ideas, pusseivladads d'in niev patertgar. Quei terren ei carpus, ils vaus aunc buca furai. Far capir ch'ei dat per il medem problem pliras sligiazions pusseivlas, per la medema damonda pliras rispostas acceptablas, quei ei aunc pli grev che da far capir plaids novs ed in lungatg grev, pertgei entochen oz ha ei dau per biars mo ina suletta véra sligiazion e risposta e negin pluralissem dils meinis, negina véra discussiun, mo darar reflexiun autonoma e decisiun propi democratica. «Quei ch'ei gest e quei che descha» vegn detg da surengiu – seigi quei entras ina gasetta ni autras autoritads – e quei che vegn da surengiu ed ei adina stau, duei valer era vinavon. Penetrar en in tal mund static cun nova dinamica, che metta en damonda e tschenta damondas, gliez drova in lungatg tut special. Cheu stausch'ins buca mo encunter las barrieras linguisticas, mobein encunter ina bloccada cementada dalla historia da decennis. Detg cun auters plaids: Il pievel capescha mo quei ch'el sa gia. Cuntegns aunc buca enconuschents sa el buca tschaffar, era sch'ei reusses dad exprimer els en ina fuorma lingustica fetg semplia. Aschia seresulta ina specia da consens che regorda mintgaton peniblamein al

sedepurtar d'ina muntanera. Vegn ei per exempel appellau pli u meins officialmein da «serrar las retschas», lu vegn il lungatg e la nuvia la capida e decisiun all'urna prida cun ina detschartadad ed unanimidad che fa – era sch'ins ei forsa per la caussa decidida – pli bia sterment che plascher.

La prestaziun

Encunter quella stagnaziun dat ei strusch ina medischina che gida spert. Forsa savess ina discussiun denton vegnir instradada, sch'ei reusses da presentar ils novs cuntegns (ideas etc.) a moda pli attractiva. Pli pauc sensaziunals ed attractivs ch'ils cuntegns ein e pli effectiva e bein preparada che la presentaziun sto esser. Cun structurar ils artechels entras dentertetels, cun duvrar differentas scartiras, cun stampar certas contribuziuns en 2 ni piras collonas e pliras colurs, cun integrar graficas, fotos, schemas e cun dar pli bia peisa ad ina sparta divertenta, reussess ei forsa da contonscher novs cercchels da lecturs per texts pli grevs. Sil sector dalla presentaziun ei entochen oz vegniu fatg plitost pauc ellas publicaziuns romontschas. El temps dallas illustradas e dils enorms progress ella tecnica da stampar e da reproducir vegnan las periodicas romontschas aunc adina fatgas el medem stil sco avon decennis, sco sch'ei setractass da lavurs scientificas destinadas mo per ils umens dil rom motivai detgavunda. En lungatg tudestg dess ei exempels tut a dubel, co ins savess pachetar e vender meglier tals artechels.

Ils intermediaturs

Ei dat biars intermediaturs pusseivels denter autur e lectur. Lur rolla sa esser centrala el process da communicaziun. Intermediaturs ein ils scolasts e geniturs aschibein sco ils redacturs ed editurs, ils critichers da litteratura aschibein sco amitgs ni enconuschents che cusseglian da leger quei ni tschei. Quels intermediaturs stattan en contexts situativs e socials specifics ed influenzeschan cun lur tenuta e lur oppiniuns decisivamein, tgei lectura che vegn scretta, legida e co ella vegn recepida. Quels intermediaturs influenzeschan era la tenuta dils lecturs enviars ils auturs e lur producziuns e faciliteschan ni engrevieschan la capientscha dils texts. Sch'in intermediatur respectau tacca etichettas negativas vid texts buca giavischai, lu neschan pregiudezis che san impedir in access als texts incriminai. Ina critica malvuglida sa per exempel tartignar il

success d'in cudisch. Beinsavens e gest era ella situaziun sursilvana san ins era observar la reacziun cuntraria dils lecturs. Cu ils mistrals dalla Cadi han cumbattiu il «Gion Barlac» cun tut la peisa da lur niebel uffeci ha quei cudisch giu il success cumplein. Pér la campagna massiva dalla Gasetta Romontscha encunter ils «accents» ha fatg enconuschents quels egl entir Cantun. – Quei muossa con heiclia la relaziun denter intermediatur e lectur sa esser e con spert acziuns san daventar cunterproductivas, tonpli sche l'autoridad ed il prestisch digl intermediatur ei fetg rigida ni era sguardinada. Mintga educatur sa per semeglia ch'ils films e cudischs ch'el scamonda ni scusseglia han dapli calamita che quels ch'el cusseglija. – Pli grevs ch'in text ei e pli impurtonts che la funcziun digl intermediatur ei, pertgei el duess motivar ed animar.

Tgi ein ils intermediatur dalla lectura elevada romontscha? Ei fuss cheu d'analisar la muntada dalla famiglia, dalla scola, dallas casas edituras, dallas uniuns da lungatg cun tgira da territori, da radio e televisiun. Mo quei menass memia lunsch.

Conclusiun

Sch'ins scarplescha empau sco cheusura la problematica che sezuppa davos remarclas e pretensiuns ch'ins ei spert inclinaus da far, lu tanghesch'ins cuninagada damondas complexas. Ins vesa connexs, novas damondas, smina sliigiaziuns. Fan ins quei, lu vegn ins aunc spert «memia liungs» e forsa era «lungurus». E cons lecturs ston la finala «capitular»? Ei quei per culpa digl autur, dil lectur, dalla fuorma, presentaziun e dil cuntegn, dils intermediatur? Ina risposta clara e sulet véra dat ei – sco il bia tier damondas cumplacadas – buca. Mintga cass sa la pretensiun da «scrivar che mintgin capescha» buca esser la devisa per quels che scrivon romontsch. Quei muntass buca mo nivellaziun en cuntegns e fuormas, mobein era sperdita da substanza e tgira dalla mediocradad. E da gliez havein nus buca basegns.